

Portugália és Spanyolország a globális gazdasági válságban – előzmények és következmények

KÓSZÓ EDIT – UDVARI BEÁTA

A tanulmányban két régi kohéziós ország, Spanyolország és Portugália gazdasági helyzetét vizsgáltuk a globális gazdasági válságban, külön kitérve arra, hogy hasonló induló feltételek mellett Spanyolország miért szenved meg jobban a válságot. A pontosabb kép érdekében a válság előtti gazdasági teljesítmény elemzésével kezdtük a vizsgálatot. Bár az EK csatlakozás mindkét országban gazdasági fellendülést eredményezett, viszont későbbi problémák csíráit is magában hordozta, ami Spanyolországban ingatlanpiaci buborékhoz, illetve a válság következtében annak kidurranásához vezetett. Portugália esetében a magánfogyasztás nőtt erőteljesen, ami külső finanszírozást igényelt, valamint az ország külső versenyképessége romlott, és a fiskális fegyelem laza volt. Összességében a nemzetközi gazdasági válság mindkét országra negatív hatást gyakorolt, ám Spanyolország egyes gazdasági mutatói Portugáliánál drasztikusabb visszaesést mutatnak. Ennek oka elsősorban a spanyol gazdaság túlfűtött és fenntarthatatlan állapotában keresendő (túlzott mértékű hitelezés, ingatlanpiaci boom). A két országban hasonló válságkezelési eszközöket vetettek be az elmúlt másfél-két évben, azonban még koránt sem tudhatják maguk mögött a válságot. Ennek leküzdéséhez fiskális megszorításokra és komoly fegyelemre van szükség. A tét nem kicsi: az eurózóna stabilitásának megőrzése.

*Tárgyszavak: Spanyolország, Portugália, ingatlanpiac, válság
JEL kódok: G01, H12*

Portugal and Spain in the global economic crisis – premises and consequences

EDIT KÓSZÓ – BEÁTA UDVARI

This paper examines the economic situation of two old cohesion member states – namely Spain and Portugal – in the current global economic crisis. Even though they had the same starting conditions, Spain suffers more from the crisis. In order to get a precise view, we started the examination with their economic situation before the financial crisis. Although joining the EC resulted in economic prosperity, the seeds of potential problems have already been visible. In Spain it led to a property boom that burst in the crisis, while in Portugal the private consumption increased, which required external finance. Moreover, the competitiveness of the country has worsened and its fiscal discipline remained poor. The international economic hit both economies, however, Spain's economic indicators show more dramatic downturn compared with Portugal. The reason is the overheated economic situation due to the property boom (excessive credit). Both countries applied similar crisis management tools, but they have not overcome the crisis yet. They have to introduce austerity packages and serious discipline has to be followed. The stake is not tiny: to stabilise the common currency, the euro.

Keywords: Portugal, Spain, housing market, crisis
JEL: G01, H12

1. Bevezetés

A 2007-ben az USA-ból indult pénzügyi válság 2008-ra globális gazdasági válsággá nőtte ki magát, amely az Európai Unió országait is érintette, de eltérő mértékben. Az EU-tagországok közül a legsérülékenyebbek a régi kohéziós országok (Görögország, Írország, Portugália, Spanyolország), valamint a 2004-ben, illetve a 2007-ben csatlakozott államok.

Ebben a tanulmányban két kohéziós ország, Portugália és Spanyolország helyzetét vizsgáljuk meg. Mindkettő viszonylag jelentős támogatást kapott az Európai Unió kohéziós alapjaiból, valamint az EU-s kötelezettségek bizonyos mértékig szigorúbb szabályozásra sarkallták ezeket az országokat. Így a két ibériai országban felzárkózási folyamat indulhatott meg, melynek tetőzése az 1990-es évek második felére tehető. Sikerességüket jelzi az is, hogy mind Portugália, mind pedig Spanyolország a Gazdasági és Monetáris Unió alapítói, és már a kezdetektől használják az eurót. Mindkét országról korábban elmondhattuk, hogy alapvetően sikeres kohéziós országok (bár sikerességük mértéke eltérő), a globális válság azonban jelentős mértékben visszavetette gazdasági növekedésüket és felzárkózásukat. Ez arra utal, hogy ezekben az országokban komoly strukturális, esetleg finanszírozási gondok voltak, amelyeket a begyűrűzött válság csak felerősített.

Tanulmányunk célja annak elemzése, hogy milyen tényezők vezettek a két ország számottevő visszaeséséhez, és annak bemutatása, hogy milyen eszközöket használnak a válság hatásainak mérséklésére, megoldására. A két ország együttes kezelését indokolja az, hogy Portugália és Spanyolország egyaránt 1986-tól részese az európai integrációnak, mindketten az EU legszegényebb országaiként kohéziós országok, továbbá egy kultúrkörbe sorolhatók. Mindezek ellenére Spanyolország mégis sokkal mélyebben, nagyobb károkkal éli át a válságot. Az elemzés során ezért a két ország összehasonlítására is kísérletet teszünk, és igyekszünk feltárni azokat a tényezőket, amelyek magyarázatot adhatnak az eltérő növekedésre, az eltérő gazdasági visszaesésre. A két országot külön-külön mutatjuk be, de a közös pontokra és az eltérő sajátosságokra minden esetben felhívjuk a figyelmet.

A tanulmány első részében a két ország gazdasági struktúráját részletezzük. Mivel az EU-tagságnak jelentős szerepe van a makrogazdaság alakulásában, így elemzésünket a két ország csatlakozásától kezdjük. Ezután az 1990-es években tapasztalt trendekre, változásokra világítunk rá, valamint kiemeljük a megoldatlan problémákat, amelyek Portugália és Spanyolország gazdaságát sebezhetővé tették. Ezután a globális válság makrogazdaságra gyakorolt hatásait vizsgáljuk meg, végül áttekintjük a válságkezelés módszereit.

2. Gazdasági struktúra

Portugália és Spanyolország az Európai Unió két legsérülékenyebb országává vált (*Stokes* 2010), azonban Spanyolország visszaesése a gazdasági válság következtében sokkal nagyobb volt, mint Portugáliáé. A következőkben ennek okait igyekszünk felkutatni: a két ország Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozásától indulunk és az 1990-es években bekövetkezett gazdasági változásokat, eredményeket tekintjük át.

2.1. Spanyolország és Portugália EGK-csatlakozása

Nem kérdés, hogy Spanyolország és Portugália mindig is Európához tartozott, nemcsak földrajzi, hanem kulturális és vallási okokból is. Ám az európai integráció kialakításában egyikük sem vett részt. A két ország csatlakozása több okból is váratott magára: mindkettőben autoriter hatalomberendezkedés volt megfigyelhető (Spanyolországot Franco, Portugáliát Salazar irányította), ami ellentétes volt az EGK szellemiségével és gazdasági alapelveivel. Végül hosszas csatlakozási tárgyalásokat követően 1986. január 1-jén léptek be az Európai

Gazdasági Közösségbe.¹⁶ Ez az előnyök mellett negatívumokat is hozott magával (1. táblázat).

1. táblázat A csatlakozás előnyei és hátrányai
Portugália és Spanyolország számára

Előnyök	Hátrányok
gazdasági elszigetelődés megszűnése, demokratikus intézmények	szuverenitás csökkenése
kereskedelem megélénkülése az EK irányába, kereskedelmi akadályok eltűntek	privatizáció, dereguláció
külföldi működő tőke megjelenése	állami támogatások csökkentése
kohéziós támogatások, infrastruktúra-fejlesztés	közös szabályozások
szövetséges	

Forrás: saját szerkesztés

Mindkét országra igaz, hogy a lakosság nagy része támogatta az EK tagságot. Ennek több oka is volt: a legfontosabb az, hogy a spanyolok és a portugálok is a csatlakozástól várták, hogy végre megszűnik a gazdasági elszigetelődésük, illetve a demokratikus intézményeik megszilárdulnak (Royo-Manuel 2005). A politikai előnyök, a demokratikus berendezkedés stabilizálása mellett a gazdasági előnyök még számottevőbbek: mindkét ország gazdaságilag sokkal nyitottabbá vált, a kereskedelmi akadályok (vámok, mennyiségi korlátozások) az EK irányába megszűntek, ami nagyban hozzájárult az Ibériai-félsziget termékeinek versenyképesebbé tételéhez. A két ibériai ország kapcsolata is felértékelődött: az egymással bonyolított kereskedelmük növekedett, és a csatlakozást követően egységes régióként léptek fel a közösségi kérdéseket érintő ügyekben (Royo és Manuel 2005). A pénzügyi liberalizáció elősegítette a külföldi működőtőke beáramlását, ami gazdasági fellendülést idézett elő (Royo 2008). A szükséges reformokat véghez tudták vinni, garantálták a jegybanki függetlenséget a konvergencia-kritériumok teljesítése érdekében, mérsékelt bérnövekedést biztosítottak, és fiskális konszolidációt hajtottak végre (Royo 2010).

Spanyolország és Portugália gazdasági teljesítménye (leginkább az egy főre jutó jövedelem tekintetében) elmaradt az Európai Közösség átlagától: az EU-csatlakozás idején Spanyolország az ötödik, míg Portugália a tizedik legerősebb ország volt a tizenkét tagország közül (Royo 2010). A különbségek csökkentése érdekében a Strukturális és Kohéziós Alapokból részesültek támogatásokban (2. táblázat), amelyek elősegítették mindkét ország infrastruktúrájának fejlesztését. Az adatok szerint Portugália már kezdettől fogva viszonylag több támogatásban részesült.

2. táblázat A kohéziós támogatások aránya a két országban
(GDP százalékában)

Időszak	Spanyolország	Portugália
1989-1993	0,7	3,0
1994-1999	1,5	3,3
2000-2006	1,3	2,9

Forrás: Royo-Manuel (2005), 24. o.

¹⁶ Spanyolország először 1962-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét, ám ezt akkor az Európai Bizottság elutasította. Portugália 1960-ban az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) alapító tagja lett.

Az EK tagság azonban nem csak előnyökkel járt, hiszen az Európai Közösségben a tagállamok lemondanak szuverenitásuk egy részéről, és azt a közösségi intézményekre ruházzák át: ezt mind a spanyolok, mind a portugálok borúlátóan élték meg. Gazdasági értelemben a közösségi intézkedések okoztak csalódást, mert az EK-ban az állami szubvenciókat jelentős mértékben vissza kellett fogni a versenyképesség jegyében, és nem volt egyértelmű a privatizáció, a dereguláció és több más közös szabály (vámpolitika, forgalmi adó, mezőgazdasági politika) bevezetésének fogadtatása (Royo 2010). A csatlakozásnak köszönhetően az alábbi területeken kellett olyan új szabályokat bevezetni, amelyek korlátozták a két gazdaság mozgásterét:

- monetáris és árfolyam-politika;
- az adórendszer megreformálása;
- fiskális konszolidáció.

Mindent egybevetve azonban megállapíthatjuk, hogy az EK-csatlakozás jóval több előnyt, mint hátrányt jelentett Spanyolországban és Portugáliában is, ezért a csatlakozás összességében hasznosnak tekinthető (Royo-Manuel 2005). A két ország azonban nem ugyanúgy reagált az EU adta lehetőségekre, és a kezdeti konvergencia ellenére 2000-től eltérő folyamatok figyelhetők meg: míg Spanyolország a 2000-2007 közötti időszakban is felzárkózott, addig Portugáliára inkább a divergencia volt a jellemző (Royo 2010).

2.2. Spanyolország gazdasági berendezkedése, fejlődése

„Spanyolország gazdaságát az európai integrációs hatások figyelmen kívül hagyásával szinte lehetetlen megérteni” (Royo 2008, 35. o.). Ez valóban igaz, hiszen míg az 1970-es években Franco döntött a spanyol gazdaságpolitikáról, az 1980-as évek közepétől már az Európai Közösség irányvonalai nyertek egyre nagyobb teret, aminek eredményeképp Spanyolország modern, nyugati típusú gazdasággá alakult át.

Ahogy azt már az előző pontban ismertettük, a spanyolok többsége támogatta az EK csatlakozást. A gazdasági szerkezet azóta jelentős változáson ment át. A legfontosabb talán, hogy az ország kereskedelmileg sokkal nyitottabbá vált, megszűntek a kereskedelmi akadályok (mint például vám és mennyiségi korlátozások) a közösségi piac irányába. Ezen kívül alapvető volt még a pénzügyi liberalizáció, a Spanyol Központi Bank (Banco de España) függetlenítése a kormánytól, a tőkeliberalizáció – működőtőke befektetések, a dereguláció és a fiskális konszolidáció, amelyek mind hozzájárultak ahhoz, hogy már a csatlakozást követő néhány évben gazdasági növekedésnek lehetünk tanúi.

Az azonban nem szabad megfeledkeznünk az érem másik oldaláról sem: a csatlakozás következtében a kormányzat számára korábban akár népszerűségvesztéssel járó intézkedéseket is be kellett vezetni, amelyet most az EK tagság számlájára lehetett írni. Ezek közé tartozott a munkaerő piaci reform, a privatizáció, az állami támogatások visszafogása, az adórendszer átalakítása vagy a növekvő gazdasági verseny (Royo-Manuel 2005).

2.2.1. Külgazdasági szektor

A kereskedelmi akadályok megszüntetése, a közösségi gazdaságpolitikai szabályok, az alacsonyabb tranzakciós költségek és a közös valuta nagyobb árfolyam-stabilitása mind-mind elősegítette a spanyol gazdaság nyitottabbá válását (Royo-Manuel 2005). Ezt a statisztikai adatok is alátámasztják: míg 1986-ban a külkereskedelem a GDP 15-17 százalékát tette ki, addig az új évezred elejére ez az arány már majdnem a duplájára nőtt. 1986 előtt az export meghaladta az importot, ezért a külkereskedelmi mérleg többletet mutatott. Két-három évvel a csatlakozás után azonban már ennek ellenkezőjét tapasztalhatjuk: az export volumenében nem

következett be jelentős változás, az import viszont megugrott.¹⁷ A deficitet végül az 1990-es évek közepén sikerült leküzdeni, sőt 1998-ban ismét pozitív egyenleget mutatott a külkereskedelmi mérleg (*Royo-Manuel* 2005).

Fontos itt megemlíteni a közvetlen működőtőke-befektetéseket is. 1986 előtt a Spanyolországba irányuló befektetések a GDP-nek mindössze 3 százalékát tették ki. Az 1990-es évek közepétől az FDI volumene 7-9 százalékra nőtt, és Spanyolország nettó befektetővé vált: a kifelé áramló működőtőke meghaladta az országban befektetett külföldi tőke értékét (*Royo-Manuel* 2005).¹⁸ Ez a helyzet lényegében fennmaradt egészen a 2008-as válság beköszöntéig, csak az FDI volumene nőtt, Spanyolország javára: 2006-ban több spanyol vállalat is jelentős profitra tett szert a befektetéseiből, illetve más vállalatok felvásárlásából (*Royo* 2008).¹⁹ A kezdeti külföldi működőtőke befektetések elősegítették az új technológiák átvételét, javult a termelékenység, és ez is a gazdasági növekedés egyik fontos forrásává vált.

2.2.2. EU-tagság: támogatások és nominális konvergencia

Az Európai Unió kiadásainak közel harmadát a regionális különbségek csökkentésére fordítja. Spanyolország több tekintetben is jogosulttá vált az uniós támogatásokra²⁰ (*Royo* 2008). A különböző alapok (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Mezőgazdasági Orientációs és Gazdasági Alap, Kohéziós Alap) látványos javulást eredményeztek több területen is. Az infrastruktúra nagyon gyorsan fejlődött, ekkor épült a legtöbb autópálya, illetve a gyorsvonal-hálózat.²¹

Ha a GDP százalékában nézzük a kohéziós támogatások arányát, akkor ez kevesebb, mint Portugáliában,²² de 1986 és 2006 között a mezőgazdasági alapok kivételével 118 milliárd euró jutott Spanyolországban, ami kétségtelenül a legmagasabb összeg a kohéziós országok közül (*Royo* 2008). A támogatás összességében eredményesnek mondható, hiszen hozzájárult ahhoz, hogy Spanyolország a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) alapító tagországa lehetett, és 2006-ban az egy főre jutó jövedelem is az uniós átlag 98 százalékát tette ki.

A spanyol gazdaság erősödését mutatja, hogy több nominális és reálmutató esetében konvergenciát figyelhetünk meg a csatlakozás óta. A közös pénz bevezetéséhez meghatározott maastrichti kritériumokat Spanyolország az alábbi módon teljesítette.

1. Az *infláció* hektikusan alakult, az 1970-es évek közepén még többször meghaladta a 25 százalékot. Ezt azonban sikerült konszolidálni, az EK-csatlakozás után átlagosan 5 százalékos inflációt mértek, amit az eurózóna megalapítása előtti években még lejjebb sikerült tornászni (*Royo-Manuel* 2005). Az 1999-es GMU-csatlakozáskor a reálinflációs ráta 1 százalékon állt, de a pénzügyi válság előtt nem volt ritka a defláció sem. A GMU tagság óta az Európai Központi Bank dönt a monetáris politikáról, az irányadó kamatlábról. Az önálló monetáris politika elvesztése később jelentős problémákat okozott (ahogy az ingatlanpiacnál láthatjuk).

¹⁷ Ebben szerepet játszott az is, hogy az EK tagságnak köszönhetően jelentős mértékű kereskedelemteremtés is megvalósult, és a csökkenő vámok, eltörölt kereskedelmi akadályok miatt a spanyolok olcsóbban jutottak hozzá a többi tagállamból származó termékekhez (*Royo-Manuel* 2005).

¹⁸ A legnagyobb külföldi működőtőke befektetéseket az alábbi vállalatok valósították meg: Iberdrola, Banco Santander, Ferrorival és a Telefonica mobiltelefon szolgáltató.

¹⁹ Például a Telefonica felvásárolta a brit O2 mobil szolgáltatót. A 2006-os év a spanyol cégek többsége számára kedvező volt: 72%-uk a termelést, 77,6% -uk a befektetéseket tudta növelni, 75,1%-uknak emelkedett a profitja, 55,4%-uk új alkalmazottakat vett fel (*Royo* 2008).

²⁰ A csatlakozáskor az egy főre jutó GDP az uniós átlag 62%-a volt, és az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem is mindössze az uniós átlag 77,8%-át tette ki (*Royo* 2008).

²¹ 1986-ban mindössze 773 km autópálya volt, ez 2006-ban az uniós támogatásoknak köszönhetően 6267 km-re nőtt (*Royo* 2008).

²² Lásd korábban a 2. táblázatot.

2. A *költségvetési hiány* relatív kiegyensúlyozottnak mondható. A Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozáskor a kormányzati kiadások mindössze 2-3 százalékkal haladták meg a bevételeket: 1997-ben a költségvetési deficit a GDP 2,6 százaléka volt, vagyis a Maastrichti 3 százalék alatt maradt. Sőt, a foglalkoztatottság bővülésének és az építőipar fellendülésének köszönhetően a válság előtt még szufficites is volt az egyenleg (Suarez 2010).
3. Az *államadóssággal* kapcsolatos 60 százalékos kritériumot már az euró bevezetésekor teljesítették, azóta ezt sikerült tovább csökkenteni – 2007-ben például mindössze a GDP 39,6 százalékát tette ki az államadósság (OECD 2010b).
4. A *hosszú lejáratú nominális kamatláb* az ezredfordulón már megegyezett az irányadó németek értékekkel (OECD 2010b).

2.2.3. Munkaerőpiac

Az ezredfordulón jelentős változások mentek végbe a munkaerőpiacon is. Ez számos okra vezethető vissza, többek között a nők munkavállalásának növekedésére, valamint a nagy népességnövekedésre.²³ Ez utóbbi elsősorban a bevándorlásnak köszönhető, több millióan érkeztek (elsősorban Latin-Amerikából) Spanyolországba, azért hogy itt dolgozzanak - többségük az építőiparban. Akkor ez még kedvezőnek tűnt, hiszen az integrációjuk a nyelvi akadályok hiányában zökkenőmentes volt.

Míg korábban a nők inkább a gyerekneveléssel és a háztartás rendben tartásával foglalkoztak, mostanra viszont egyre több nő járt már dolgozni. Ennek eredményeként a munkanélküliségi ráta jelentősen csökkent,²⁴ a foglalkoztatottsági ráta javult,²⁵ valamint Németország után a 2000-es évek közepén Spanyolországban jött létre évente a legtöbb munkahely (közel 600 ezer) (Royo 2008).

2.2.4. Ingatlanpiac

Az egyik leglátványosabb változás az építőiparban következett be; a szektor részaránya mind a foglalkoztatottságban, mind a GDP-ben jelentősen nőtt. A háttérben a GMU tagság következtében megállapított alapkamat áll, amely jóval alacsonyabb volt a korábban Spanyolországban alkalmazott szintnél. Ezért nagyon sokan vettek fel hiteleket lakás-, illetve házvásárlás céljából.

Mindezek eredményeként 2005 és 2008 között itt épült az Európai Unióban a legtöbb, összesen 1,86 millió ingatlan, azonban 2008-ban még 750.000 állt üresen (*La crisis deja* 2008). Az építőiparban dolgozók aránya 1996-ban még a foglalkoztatottak tizedét sem érte el, de a válság előtt, 2007-ben meghaladta a 13 százalékot. Hasonlóképpen, míg 1996-ban az építőipar a GDP közel 6,5 százalékát tette ki, addig 10 évvel később majdnem 11 százalékát (Suarez 2010). A lakások és házak iránti kereslet drasztikus növekedése magával vonta az árak emelkedését is: a 2000-es évek közepén közel 15 százalékkal többet kellett fizetni az ingatlanokért (Suarez 2010). Felmerül azonban a kérdés: fenntartható-e ez a helyzet, és ha igen, meddig?

2.3. Portugália gazdasági berendezkedése és fejlődése

Portugália és Spanyolország között számos hasonlóság található, hiszen Portugália is pozitív irányú fejlődést produkált az európai integrációhoz való csatlakozását követő néhány évben. Egyes szerzők (például Lopes 2003) szerint Portugália sokkal jobban tudott élni a lehetőségekkel, és sok tekintetben megelőzte szomszédját.

²³ 1996 és 2010 között 40 millióról 47 millió főre duzzadt az ország lakossága.

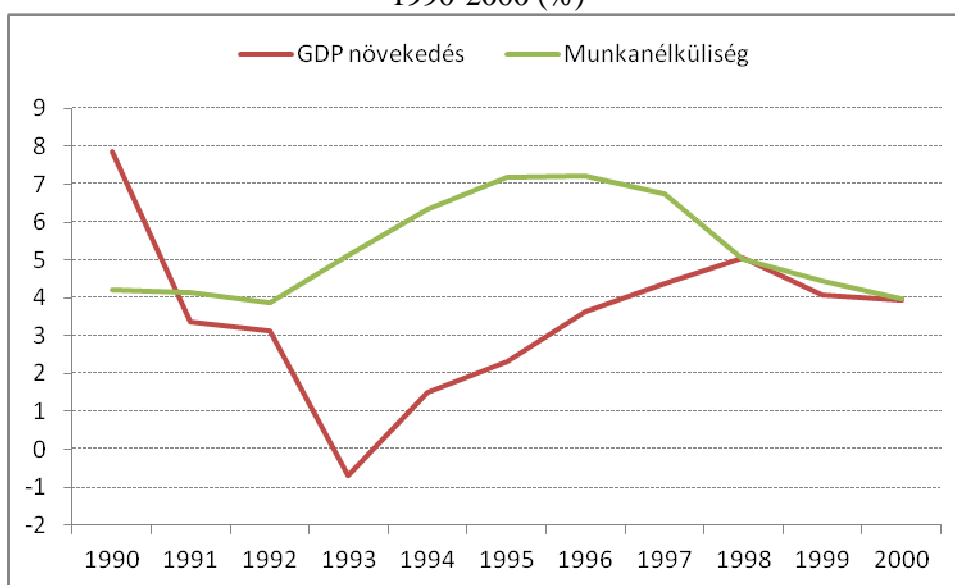
²⁴ 7,95 %-os munkanélküliségi ráta 2007-ben (Royo 2008, 86.o.)

²⁵ 1997-ben 62,4%-ot tett ki, 10 évvel később ez az arány 70% volt (Royo 2008).

2.3.1. Gazdasági növekedés

Portugália is jól teljesített a csatlakozás után. 1994 és 2000 között a GDP éves növekedési üteme 3 százalék körül ingadozott (Royo 2010), a munkanélküliség az ezredfordulón 4 százalékra esett (1. ábra) (Lopes 2003, Royo 2010). A gazdasági növekedés alapvetően exportvezérelt volt, de némi szerepet játszott a magánfogyasztás és a beruházás is. A kezdeti időszakban fiskális kiigazításra volt szükség, és bár ez önmagában eredményes volt, de az adóbevételek nem nőttek, miközben az oktatásra, az egészségügyre fordított kiadások folyamatosan emelkedtek 1994 és 1997 között. A GMU-tagság korlátozta Portugáliát a lehetséges beavatkozási eszközöket illetően, így a kiigazítás kizárólag a fiskális politikán keresztül valósulhatott meg: a folyó fizetési mérleg deficitjét, valamint az inflációt csak ilyen eszközökkel tudták csökkenteni (Royo 2010).

1. ábra A GDP növekedése és a munkanélküliség alakulása Portugáliában, 1990-2000 (%)

Forrás: IMF (2011a) adatai alapján saját szerkesztés

A munkapiacra is kedvező folyamatok indultak el, amelyek eredményeként a bérek is rugalmasan alakultak, aktív foglalkoztatás-politikát folytattak, és a foglalkoztatás alternatív formáit is támogatták (Blanchard 2006, Lopes 2003, Royo 2010). A kedvező fejlemények azonban csak 1998-ig tartottak, többek között azért, mert az inflációs hatásokkal is járó Expo megrendezése után vége szakadt az ehhez kötődő beruházásoknak és építkezéseknek, így az ezekből származó gazdasági növekedésnek is (Royo 2010).

A GMU által megkövetelt alacsony kamatláb pedig az amúgy is növekvő fogyasztás időszakában megnövelte a belföldi hitelezési kedvet, csökkent a magánszféra megtakarítása (Blanchard 2006, Royo 2010), de ez nem vezetett olyan mértékű ingatlanpiaci boomhoz, mint Spanyolországban vagy Írországban (OECD 2010a). Bár nominális konvergencia az GMU-tagság miatt megvalósult, összességében az ország reálkonvergenciája lassabban haladt előre: míg Portugália még 2006-ban is csak az EU-s GDP 70 százalékát érte el, addig – ahogy említettük – Spanyolország 98 százalékon állt (Royo 2010).

2.3.2. Részvétel a Gazdasági és Monetáris Unióban

A pénzügyi liberalizáció, valamint a reálkamatlábak jelentős csökkenése következtében Portugália úgy teljesítette a konvergencia-kritériumokat, hogy az országnak nem kellett megnyirbálnia a kormányzati kiadásokat. Az euró bevezetése nem járt fiskális alkalmazkodási

kényszerrel (Macedo 2005, Royo 2010). A nominális konvergencia-kritériumokat illetően az alábbi tényezők emelhetők ki:

- Az 1997 előtti fiskális konszolidáció következtében a *költségvetési hiány* 2,5 százalékra csökkent, így ezen konvergencia-kritériumnak az ország megfelelt (Royo 2010). Ebben jelentős mértékben közrejátszott a pénzügyi szektor átalakítása, a kamatláb szabályozása EU-irányelveknek megfelelően, a privatizáció, a nemzetközi tőkeáramlás szabaddá tétele (Royo 2010).
- A pénzügyi liberalizációnak köszönhetően a *kamatlábak* nagyon alacsonyak voltak, így a konvergencia-kritériumokat könnyedén tudta teljesíteni az ország (Royo 2010).

Az alacsony kamatláb azonban félrevezető lehet, és a nominális konvergencia azt az illúziót kelti, hogy fiskális fegyelem van az országban. Ezért tekinti Macedo (2005) Portugáliát úgy, hogy az „*good student with a bad fiscal situation*.” Ez azt jelenti, hogy az ország makrogazdasága stabil, de fiskális oldalról számos problémával találkozhatunk. Ahelyett, hogy az alacsony kamatlábat a strukturális reformok végrehajtásához használta volna ki, a 2002-ben megválasztott kormány a szokásos populista fogásokat alkalmazta: a gázárakat befagyasztották, a transzferek, támogatások nagyságát emelték, a köztisztviselők számát növelték. Mivel *a szükséges, de népszerűtlen reformokat nem hajtották végre*, az ország stagnált, és emelkedett az infláció. Ennek következtében az ország nominális és reálértelemben is inkább távolodott az Uniótól. Lényegében erre vezethető vissza a spanyol és portugál helyzet közötti különbség is (Royo 2010). Macedo (2005) – már 2003-ban (!) – hangsúlyozza, hogy hiába volt *jó tanuló* az ország a makrogazdasági stabilitás fenntartásában, az euró bevezetése lehet Portugália veszte.

Spanyolország és Portugália között a legnagyobb különbség az, amit Macedo (2005) és Royo (2010) is kiemel: *míg Spanyolországban a fiskális fegyelem megvalósult, addig Portugália nem figyelte az intő jelekre, és a reformok végrehajtása helyett inkább csak ad hoc jellegű intézkedéseket hozott*. Mindkét ország esetén adott volt az euróövezeti tagság, ami alacsony kamatlábbal és nominális konvergenciával járt. Emellett az alacsony kamatok megnövelték a hitelek iránti keresletet, aminek következtében mindkét országban nőtt a fogyasztás. Ám míg Spanyolországban jelentős mértékben emelkedett a lakások iránti kereslet, ingatlanpiaci boomot eredményezve, addig ez Portugáliában nem volt jellemző.

3. A gazdasági válság következményei a két országban

Spanyolország és Portugália alapvetően jó úton haladt: megfelelő intézkedésekkel próbálták a gazdaságot a növekedés pályáján tartani. Ezt azonban kettétörte a nemzetközi pénzügyi válság. A következőkben a két ország gyengeségeit, megoldatlan problémáit emeljük ki, amelyek sérülékennyé tették őket. Ezek után a válság makrogazdaságra gyakorolt hatásait mutatjuk be, majd a fejezet végén válságkezelésük hasonlóságai mellett az egyéni akciókat is áttekintjük.

3.1. Válság előtti kihívások a két országban

Bár az európai integrációban való részvétel, illetve az euró bevezetése számos előnyt jelentett a két ország számára, de maradtak olyan kezeletlen problémák, amelyeket a 2008-as globális gazdasági válság csak tovább erősített - ezért lett a két ország gazdasági visszaesése olyan nagymértékű. E problémák egy része mind Spanyolországban, mind pedig Portugáliában megjelent, vannak azonban egyedi tényezők is (3. táblázat).

3. táblázat Kihívások a két országban

Spanyolország	Portugália
Alacsony termelékenység GMU-tagság: alacsony kamatláb Bővülő hitelezés: ingatlanpiaci boom és/vagy magánfogyasztás növekedése Versenyképesség romlása	
Alacsony a K+F befektetések aránya Munkaerő-piaci szerződések merevsége Fiatalok munkanélküliségének a problémája Takarékbankok helyzetének erősítése Bankok likviditásának megőrzése Inflációs problémák Deficitese külkereskedelmi mérleg	Alacsony nemzeti megtakarítási ráta Eladósodott magánszféra Külső adósságállomány növekedése Spekulációs támadások Rossz fiskális döntések Ad hoc jellegű beavatkozások Kedvezőtlen valutarögzítés

Forrás: saját szerkesztés

3.1.1. Hasonló kiindulás, eltérő fegyelem

Ahogy az előző fejezetben láttuk, mindkét országban folyamatosan nőtt a gazdaság az 1990-es évek második felében. Ennek oka több tényezőben keresendő: a kamatlábaknak az inflációt meghaladó mértékű esése, a pénzügyi liberalizáció és az erősödő verseny, valamint az ingatlanpiaci kereslet növekedése. A növekedést ebben az időszakban elsősorban a belső kereslet táplálta mindkét országban. *Mindez meggondolt fiskális politikát igényelt volna, Portugália azonban ezt nem vitte véghez.*

Portugália 1999 és 2006 közötti visszaesésének oka lényegében a fiskális fegyelem hiányában és az ad hoc módon végrehajtott reformokban keresendő, ahogy ezt nevezték: *krónikusan rossz fiskális magatartás*. A portugál tapasztalat azt mutatja, hogy az eurózónához való csatlakozás *kényelmes költségvetési pozíciót kíván* (Royo 2010), amely többletet jelent, de legalábbis szigorú fegyelmet követel. Spanyolország – Írországgal együtt - a jól teljesítő kohéziós országok között volt: vagy költségvetési többletet értek el, vagy mérsékeltek a hiányt, miközben a GDP-arányos kiadásuk folyamatosan csökkent (Royo 2010).

Portugáliában és Spanyolországban a GMU-csatlakozás nemcsak alacsony kamatlábakkal járt együtt, hanem a valuták rögzítésével is. Ki kell azonban emelni, hogy az euró bevezetésének idején Spanyolország sokkal kedvezőbb helyzetben volt az árfolyamot illetően, mint Portugália (Royo 2010). A portugál tapasztalatok azt mutatják, hogy azok az országok, ahol korábban magas infláció és magas kamatláb volt, nagyobb valószínűséggel tapasztalnak a fogyasztói kiadásokban és hitelezésben növekedést, mint azok, ahol nem ilyen tényezők álltak fenn a GMU-csatlakozáskor (Blanchard 2006, Royo 2010). Bár a keresletnövekedés mind Portugáliában, mind pedig Spanyolországban az alacsony kamatlábaknak köszönhető, Portugáliában ennek lökést adott az expansionista fiskális politika is. A növekvő keresletet azonban egyik országban sem követte a kínálat emelkedése, így nőtt az import és a külső adósság. Ez utóbbi következtében pedig csökkentek a belföldön elérhető jövedelmek.

A GMU tagság tehát az alacsonyabb kamatlábak és a lazább hitelezési feltételek miatt hitelboomot eredményez, amelynek eredményeként az ingatlanpiaci kereslet nő, és emelkedik a háztartások eladósodottsága (Royo 2010). A boom azonban magasabb béreket eredményez, romlik az ország versenyképessége, és a tradable szektor felől a non-tradable szektor felé toródik a gazdaság (Blanchard 2006, Royo 2010). A béremelkedés miatt Portugália veszített komparatív előnyéből, és nem tudta állni a versenyt olyan új országokkal, mint Kína vagy India, melyek a portugál kivitelhez hasonló exportszerkezettel jelentek meg, de alacsonyabb bérköltségeik miatt sokkal versenyképesebbek voltak (Royo 2010).

3.1.2. Spanyolország egyedi problémái

Az előző fejezetekben láthattuk, hogy Spanyolország számára mindenképp hasznos volt az uniós csatlakozás. Az ország gazdaságilag sokkal nyitottabbá vált, korábban még a külföldi befektetők célpontja volt, majd nettó befektetővé vált, a kohéziós támogatásoknak köszönhetően sikerült a regionális különbségeket mérsékelni. Az ezredfordulóra Spanyolország teljesítette a maastrichti kritériumokat, ezért a GMU alapító tagállama lehetett. Az építőiparban jelentős fellendülés figyelhető meg, ami hozzájárult a munkanélküliség csökkentéséhez, illetve munkahelyek teremtéséhez. Már a 2008-as válság előtt körvonalazódtak azonban olyan kihívások, amelyek kérdésessé tették, hogy vajon meddig tartható fenn ez a sikertörténet. A legfontosabb megoldatlan kérdések a következők voltak (Royo 2008):

- *Infláció*: a spanyol inflációs ráta átlag 1-1,5 százalékponttal magasabb volt, mint az eurózóna átlaga. Ez hosszabb távon alámoshatja a gazdasági növekedést.
- *A munkaerőpiac gondjai* közé tartozik az *ideiglenes munkaszerződések* kimagaslóan magas aránya. 2005-ben minden harmadik spanyolt ugyanis így foglalkoztattak, ami jóval meghaladja az OECD országok átlagát. A magas arány összefügg azzal, hogy az állandó, több évre kötött munkaszerződéseket nagyon nehéz felmondani (például egy jogtalan elbocsátásért a munkavállaló a ledolgozott éveikért 45 nap/év összegű végkielégítésre jogosult), illetve a munkaadóknak magas társadalombiztosítási járulékot kellene fizetni a munkavállaló után. Az ideiglenes munkaszerződések hátulütője, hogy akik bármikor könnyen elbocsáthatók, azok kevésbé lesznek a vállalat iránt elkötelezettek, kevésbé fognak továbbképzési programokon részt venni, ami hosszabb távon a vállalat fejlődését és versenyképességét veszélyezteti. Ezen kívül problémát okozhat, hogy a nők körében sokkal magasabb a munkanélküliség, illetve vezető pozíciókban alig látni nőket.
- *Az alacsony a termelékenység* is több okra vezethető vissza. Egyrészt alacsony a beruházási szint, ami összefügg a megtakarítások szűkösségével, másrészt a többi tagállammal összehasonlítva is kicsi a kutatás-fejlesztésre költött összegek aránya és a humán tőkébe való befektetés is. A helyzetet csak súlyosbítja, hogy a szellemi tulajdonjogok védelme sincs kellően kiépítve, illetve a high-tech termékek aránya (amivel Európa még versenyképes lehetne) igencsak alacsony.
- *Az EU keleti bővítéskor* (2004, 2007) csatlakozó 12 tagállam többnyire elmaradottabb, mint az EU 15 régi tagállama. Az ún. statisztikai hatás következtében, vagyis mivel az új tagállamok „rontják” az EU-s átlagot, Spanyolország helyzete felértékelődik, vagyis nem jogosult a korábbi uniós támogatásokra. Az újak alacsonyabb bérszínvonala is aggodalmakra ad okot.

3.1.3. Portugália problémái a 2000-es évek elején

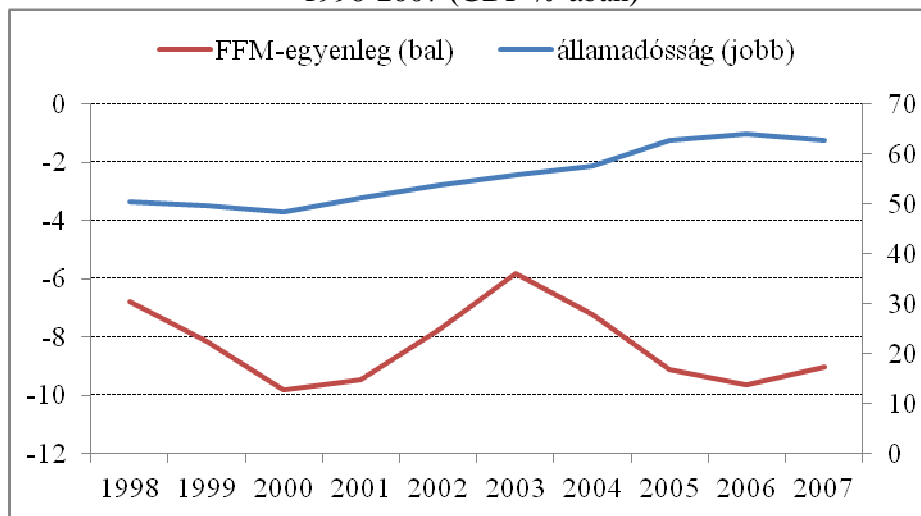
Portugáliában a magánfogyasztások nagysága a GDP-hez képest relatíve nagyoknak mondható: ebben az országban a GDP 65-70 százaléka között mozgott, míg az OECD-átlag és Spanyolország értéke is csak nagyjából 60 százalékot tesz ki (OECD 2010a). Ez is jelzi, hogy Portugáliában *alacsony a nemzeti megtakarítási ráta* (Görögországhoz hasonlóan): bár a nemzeti kormány eladósodottsága sokkal alacsonyabb, mint Görögországban, azonban a magánszféra jelentős mértékben eladósodott (OECD 2010a, Stokes 2010). Annak érdekében, hogy a fogyasztás magasabb szintjét finanszírozni tudják, a kormánynak külföldi tőkét kellett az országba vonzania, ezáltal a külső adósságállománya végül magasabb lett, mint Görögországban, és nagyjából a duplája a spanyol értéknek (Stokes 2010). A portugál bankok külföldről vettek fel kölcsönt, hogy finanszírozzák a hazai magánszféra megnövekedett

hiteligényét, azonban ez elsősorban a non-tradeable szektorban csapódott le (*OECD 2010a*). Mindezek miatt az ország spekulációs támadásnak van kitéve (*Stokes 2010*).

Az 1990-es évek közepén jelentkező problémákat Portugália az alábbi módon oldotta meg. A növekvő kereslet és a nyomában járó inflációs nyomás kezelése fiskális megszorításokkal valósulhatott meg. Az országban az adóterhek általánosságban alacsonyak voltak, ezek emelése károsan hatott volna az exportvezérelt gazdasági növekedésre, és politikailag is rossz döntés lett volna. A költségvetési hiánycél elérése érdekében ezért különféle kiadási tételek befagyasztásával próbálkoztak (*Royo 2010*). Ezek azonban nem érintették azokat a tényezőket, amelyek a kiadások túlnövekedéséhez vezettek – ehelyett továbbra is a folyó bevételek növekedésében bíztak, nem kontrollálták a kiadásokat. Amikor a bevételek növekedése nem következett be, akkor a kiadások csökkentésére vonatkozóan fogadtak el eszközöket (*Royo 2010*). Mindez pedig a fenntartható gazdasági növekedés egyik gátjának tekinthető.

A gazdasági teljesítmény Portugáliában 2000 után folyamatosan romlott, így romlott az ország külső versenyképessége is (*Blanchard 2006*): csökkent az exportteljesítmény, növekedett a folyó fizetési mérleg hiánya és a külső adósságállomány (2. ábra). Úgy tűnik, hogy Portugália egyrészt képtelen volt állni a külső versenyt, amit az új országok (elsősorban India és Kína) megjelenése okozott, másrészt a túlfogyasztást importból kellett finanszírozni. A folyó fizetési mérleg hiányához a hazautalások nagyságának csökkenése is hozzájárult: a transzfer az 1996-os GDP-arányos 3 százalékról a 2000-es évek elején 1,5 százalékra csökkent (*Blanchard 2006*).

2. ábra A folyó fizetési mérleg egyenlege és az államadósság Portugáliában, 1998-2007 (GDP %-ában)

Forrás: IMF (2011a) adatai alapján saját szerkesztés

Összességében az ország már az ezredforduló után recesszióba került. Ebben közrejátszott az is, hogy túlságosan bíztak a fogyasztás emelkedésében, a gazdasági növekedés lelassult, alacsony volt a munkatermelékenység (magasak voltak a bérek), elégtelen volt a bérnévelés,²⁶ a külső adósság emelkedett (*Blanchard 2006, OECD 2010a*). A kormány a közvetett és ingatlanadók emelésével, valamint a kiadások csökkentésével, illetve befagyasztásával próbálta a helyzetet kezelni: rövid távon sikerült is csökkenteni költségvetési hiányt, azonban ez nem lehetett elégséges egy depressziós gazdasági helyzetben az alacsony bevételek miatt (*OECD 2010a, Royo 2010*). Mindezek következtében Portugália több éven keresztül megsértette a Stabilitási és Növekedési Paktumot, és túlzott deficiteljárás

²⁶ A közalkalmazottak bérét még 2009-ben is 2,9 százalékkal emelték (*OECD 2010a*).

alá került (Royo 2010). A kormány hiába kezelte ezeket a problémákat egy-egy alkalomra szóló eszközökkel, átmeneti változtatásokkal, a strukturális problémák okait nem érintették, és amint a helyzet jobbra fordult, a kormány azonnal csökkentette az adókat (Royo 2010).

A problémákat érzékelve a portugál kormány 2000-ben fiskális konszolidációt kezdett el (OECD 2010a). Ez összességében jól sikerült: a közkiadások csökkentek, a strukturális reformoknak és a gazdasági növekedés miatti növekvő bevételeknek köszönhetően a költségvetési hiány újra kontroll alá került (Royo 2010). Azonban a konszolidáció teljes végrehajtását megállította a globális válság (OECD 2010a), és az ország nemzetközi hatások által felerősített strukturális nehézségei súlyosbodtak. Az OECD tanulmánya (OECD 2010a) szerint Portugália makrogazdasági problémái mögött összességében külső versenyképességének romlása áll.

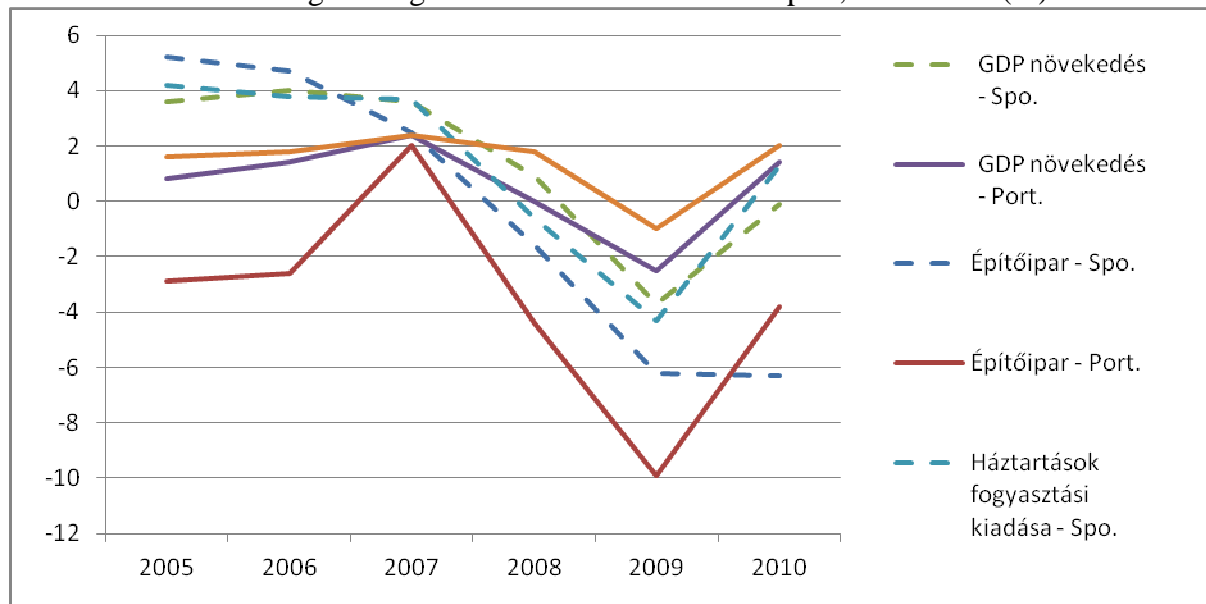
3.2. A globális válság utáni makrogazdaság

Sokan 2008-at tartják a mostani gazdasági válság kezdeti időpontjának, David Cameron szerint a gazdasági válság jelei már 2007 végén jelentkeztek, mégpedig a spanyol és ír építőiparban, ezért Írországot és Spanyolországot tekintik az európai válsághullám elindítóinak (Cameron 2010). Stokes (2010) szerint Spanyolország esetleges összeomlása kihathat az eurózónára is, így Spanyolország rendszer szintű veszélyt jelent. A következőkben a két ország főbb makrogazdasági mutatóit párhuzamosan tekintjük át, hogy a különbségekre felhívjuk a figyelmet.

3.2.1. A reálgazdaság alakulása

Spanyolország 2007-ig kedvezőbb képet mutatott Portugáliánál. Itt ugyanis 2005-2007 között a GDP és az építőipar is nagyobb mértékben nőtt, mint Portugáliában (3. ábra), és a háztartások fogyasztási kiadásai folyamatosan 4 százalékkal növekedtek. 2007-ben éles váltás látható, és ettől kezdve Portugália került viszonylag kedvezőbb helyzetbe.

3. ábra A gazdaság változása az előző évhez képest, 2005-2010 (%)

Forrás: Eurostat (2011) adatai alapján saját szerkesztés

Spanyolország 2008-ra stagnálás-közeli állapotba jutott (0,8 százalékos GDP növekedés), 2009-ben viszont már 3,6 százalékos GDP visszaesést tapasztalhatunk. A válság

kettétörte a spanyol gazdaság szárnyaló gazdasági motorját.²⁷ Portugália a 2000-es évek elején bekövetkezett recesszióból 2006 körül kezdett magához térni, de az elindult növekedést a globális gazdasági válság megállította. Spanyolországhoz képest Portugália gazdasági növekedésének lelassulása, illetve visszaesése sokkal kisebb mértékű.

Az építőipar kétségkívül a spanyol gazdaság meghatározó eleme volt, amely nagyban hozzájárult az elmúlt évek gazdasági fellendüléséhez. Azonban kétségtelen az is, hogy túlfűtött helyzetet teremtett, amelynek a válság vetett véget. A válság kihatott a bankszektorra is: az olcsó hitelek miatt sokan lakásvásárlásra vettek fel kölcsönt. A megemelkedett kereslet következtében irreálisan magasra emelkedtek az ingatlanok árai, amelyek még 2010-ben is túlértékeltnek számítottak (4. táblázat). Viszont önmagában nem ez jelentette a problémát, hanem az, hogy a helyzet nehezen maradt fenntartható, és a pénzügyi válság kipukkasztotta az ún. ingatlanpiaci buborékot.

4. táblázat A spanyol ingatlanárak túlértékelttsége (%)

Szervezet	Év	Túlértékelttség mértéke
IMF	2008	17
Európai Bizottság	2010	24
Európai Központi Bank	2010	20
Economist	2011	39

Forrás: IMF (2011b) adatai alapján saját összeállítás

A válság következtében megugrott a bedőlt lakossági hitelek aránya. 2010-ben az ingatlan piaccal kapcsolatos nem teljesíthető kintlévőségek (non-performing loans) aránya az összes hitelek több mint 10 százalékát tették ki, értékük 442 milliárd euró, avagy a GDP 43 százaléka (OECD 2010b). A piacon tehát a kereslet drasztikus mértékben esett vissza, így az eladásra váró üres ingatlanok száma felszökött (5. táblázat). Míg 2005-ben mindössze 210.000 ingatlan várt eladásra, addig 2008-ra már több, mint háromszorosára növekedett ez a szám, 2010-ben pedig 700-1200 ezer ingatlant nem sikerült értékesíteni.

5. táblázat Eladatlan ingatlanok Spanyolországban (ezer darab)

Szervezet	Év	Eladatlan ingatlan
Közmunkáért és közművekért felelős minisztérium	2005	210
	2008	700
	2010	800
Spanyol Nemzeti Bank	2010	750-1200
El País (spanyol napilap)	2008	750
IMF	2010	700

Forrás: IMF (2011b), La crisis deja (2008), OECD (2010b) adatai alapján saját szerkesztés

Mindennek következménye, hogy néhány hónap alatt, már 2008 nyarára közel 16 százalékkal esett vissza az építőipari teljesítmény (Eurostat 2008). A legnagyobb kereskedelmi bankok (Banco Santander, BBVA) túléltek a válságot, inkább a takarékpénztárak voltak veszélyben, hiszen a legtöbb hitelt ők nyújtották az ingatlanokra. 2010 nyarán Európai Unió döntés hatására a bankokat is alá kellett vetni egy ún. stressz tesztnek, hogy kiszűrjék az életképtelen bankokat (OECD 2010b).

Az ingatlanpiaci válság hatására a GDP is jelentős mértékben visszaesett Spanyolországban (az építőipar teljesítménye 2007-ben még közel 11 százalékát tette ki a

²⁷ 1996 óta a spanyol gazdaság több makrogazdasági mutatója is az eurózóna átlagánál jobb volt (Suarez 2010).

GDP-nek, 2009-re már alig érte el a 10 százalékot²⁸), a foglalkoztatottak esetében még szembetűnőbb a változás (a korábbi 13 százalékos ráta 3 százalékponttal esett vissza másfél év alatt). A válság kezdete óta közel 12 százalékot estek az ingatlanárak, nagyjából az elemzők által feltételezett túlértékeltség mértékével (OECD 2010b). Portugália nem függött olyan nagy mértékben az építőipar teljesítményétől, mint Spanyolország: itt az építőipar 2005-ben közel 7 százalékát adta a bruttó hozzáadott értéknek, 2010-ben pedig 6 százalékát (Eurostat 2011).

Eközben sok 18-35 év közti spanyol fiatal még most is a családjával él, mert hitelt nem tud felvenni, és anélkül nem jut önálló lakáshoz. Érdekes, hogy Spanyolországban kb. 80 százalék a saját tulajdonú lakáshasználat, és csupán kevesen adják ki a lakást bérletbe. Ezen a területen reformokra, esetleg kormányzati beavatkozásra lenne szükség a jelenlegi túlkínálat ??? csökkentése érdekében. Zapatero miniszterelnök ígéretet tett arra, hogy a jövőben évente 350 000 ingatlant fognak állami garanciával bérletbe bocsátani (OECD 2010b).

Az import iránti kereslet visszaesése miatt a nettó export most már többletet eredményezett Spanyolországban, ám ez még mindig nem bizonyult elegendőnek az építőiparban bekövetkezett drasztikus visszaesés ellensúlyozásához. Ezért a spanyol gazdaság recesszióba került, hónapokon keresztül negatív volt a GDP növekedésének előjele (OECD 2010b).

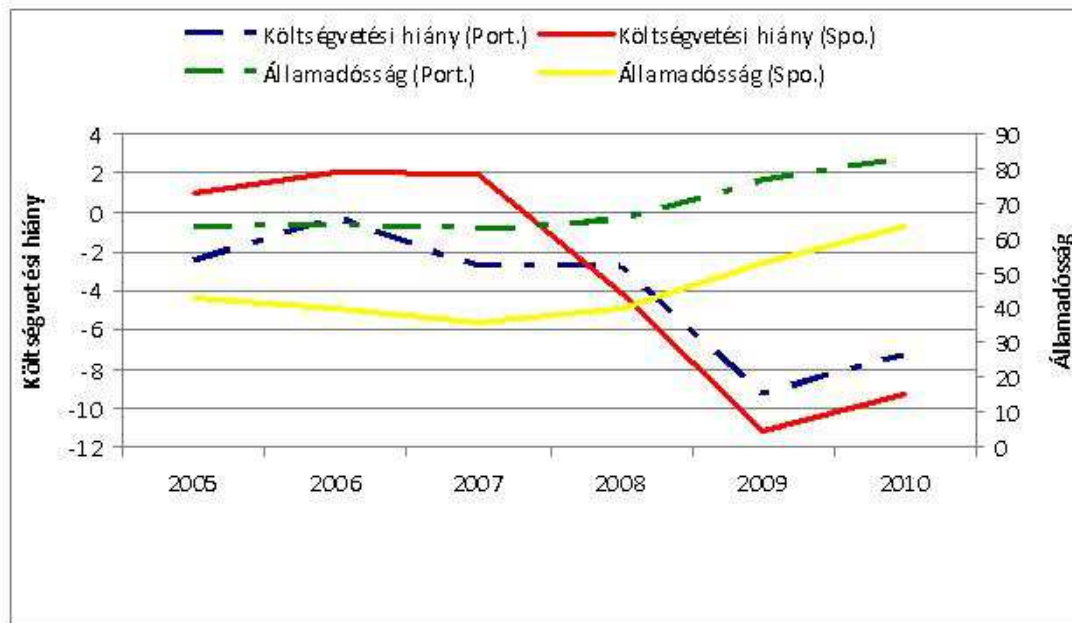
A spanyol GDP visszaesése azért is volt ilyen látványos 2008-2010 között, mert a hazai kereslet (amely 2007-ben még fűtötte a gazdaságot) jelentős mértékben zuhant. A gazdaság jelenleg stagnál, de legalábbis nagyon csekély gazdasági növekedést produkál. Az IMF előrejelzései szerint a 2 százalék körüli GDP növekedést (a többi eurózóna tagország GDP növekedésének átlagát) Spanyolország leghamarabb 2014-ben érheti el, amennyiben sikerül a munkanélküliségi rátát csökkenteni (Wharton University of Pennsylvania 2010a). A legutóbbi Banco de España negyedéves jelentés alapján a spanyol gazdaság megindult lassan, de biztosan a gazdasági növekedés útján, hiszen a 2010-es év legutolsó negyedévében 0,2 százalékos javulást figyelhetünk meg, ami 0,6 százalékkal magasabb 2009-es értéknél (Banco de España 2011). Az EU legutóbbi időközi jelentése szintén alátámasztja a negyedik negyedéves javulást, és 2011-re már 0,8 százalékos GDP növekedést prognosztizál (EU interim forecast 2011).

3.2.2. Fiskális helyzet

Az alábbiakban a két ország költségvetési helyzetét és államadósságát tekintjük át. Az előbbi egyenlege hasonló tendenciát mutat a válság kezdete óta: a válság kitörése előtt a költségvetési hiány még a maastrichti GDP 3 százalékán belül volt, viszont 2009-re mindkét ország a GDP 10 százaléka körüli deficittel szembesült (4. ábra). Az államadósság szempontjából Spanyolország jobb helyzetben van, mint Portugália, viszont a romlás a spanyoloknál drasztikusabb.

²⁸ Portugáliában hasonló mértékű visszaesés tapasztalható az építőipar teljesítményében.

4. ábra: A költségvetési hiány és államadósság alakulása
2005-2010 között (a GDP %-ában)

Forrás: IMF (2011a) adatai alapján saját szerkesztés

A pontosabb kép érdekében érdemes visszatekinteni a válság előtti időszakra. Spanyolországban a gazdasági (és ingatlanpiaci) fellendülés következtében 2004-ben sikerült a költségvetést egyensúlyba hozni, és ezt követően a bevételek meghaladták a kiadásokat, így az országot nem fenyegette a deficit, sőt a többlet 2006-ban elérte a GDP 2 százalékát (OECD 2010b). A válság következtében a hiány 2008-ban már a GDP 4,1, 2009-ben pedig 11,1 százalékát tette ki. Ennek legfontosabb okai:

- a válság következtében visszaestek az adóbevételek (amelyek jelentős része az építőiparból, másik része a turizmusból származott);
- ezzel párhuzamosan viszont megugrott a munkanélküliek aránya (2007-ben még 8 százalék körüli érték 2010-ben 20 százalékra duzzadt), és a nekik fizetett segélyek, támogatások a költségvetés kiadási oldalát terhelik.

2010-ben, részben az adóreformok nyomán 9,2 százalékra sikerült leszorítani a deficitet (Gobierno de España 2011). 2011-ben a spanyol kormány célja a hiány 6 százalékra való lefaragása, az Európai Bizottság 6,4 százalékos, a Nemzetközi Valutaalap 6,9 százalékos hiánnyal számol. 2013-ra pedig ismét el akarják érni a maastrichti 3 százalékot (OECD 2010b).

Portugália már a válság előtt (mikor Spanyolországban a költségvetési egyenleg szufficites volt) a maastrichti kritériumokat jóval meghaladó (2005-ben 5,9 százalékos) deficittel rendelkezett (Eurostat 2011) a lazább fegyelem miatt. A fiskális konszolidáció hatására 2007-re sikerült ismét 3 százalék alá csökkenteni a hiányt. Figyelemre méltó, hogy Spanyolország Portugáliánál sokkal kedvezőbb kiindulási feltételekkel rendelkezett a költségvetési hiányt illetően, viszont a válság nyomán nagyobb mértékben esett vissza. Ebben megjelenik az, hogy Spanyolországban az építőipar összeomlása, a növekvő és jelentős mértékűvé váló munkanélküliség kezelése többletforrásokat igényelt.

Az államadósság Spanyolországban alakul kedvezőbben, Portugáliában egyértelműen megjelenik a külső finanszírozás iránti igény. Az előbbiben a válság előtt sikerült lefaragni az adósságot, míg Portugáliában folyamatosan emelkedett az állomány.

Spanyolország mióta a közös fizetőeszközt használja, mindvégig teljesíteni tudta ezt a maastrichti előírást, azaz az államadósság nem haladta meg a GDP 60 százalékát. Közvetlenül

a válság előtt a ráta 39,6 százalékos volt, ami azonban már 2009-ben 53,2 százalékra ugrott. Az alacsony államadósságnak kedvezett, hogy a GDP arányos költségvetési hiány alacsonyabb volt, mint a GDP növekedési üteme, s így sikerült leszorítani az államadósság mértékét (Suarez 2010). A válság következtében azonban megbomlott a fiskális egyensúly, és a kormányzat által nyújtott pénzügyi segítség növelte a tartozásokat (OECD 2010b). 2010-ben a spanyol államadósság meghaladta a Maastrichti kritériumot, a GDP 66 százalékát tette ki (Gobierno de Espana 2011).

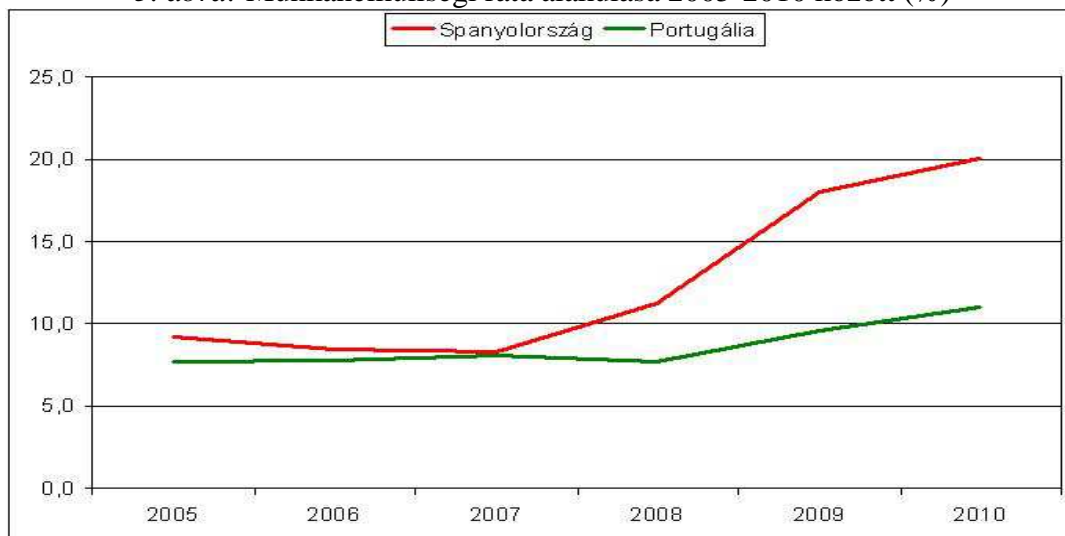
Az államadósságot finanszírozó spanyol államkötvények hozamai 2009-ig még nem nagyon tértek el az irányadó német állampapírok hozamaitól, ekkor a nemzetközi befektetői légkör relatív nyugodtnak volt mondható. 2009 januárjában azonban a Standard & Poor's hitelminősítő intézet a biztonságos AAA szintről AA+ szintre módosította az ország besorolását, amit akkor a strukturális gyengeségekkel magyaráztak (Wharton University of Pennsylvania 2010b). Mindezek hatására a kormányzat kénytelen volt az állampapírok hozamait megemelni, így azok 2010-ben rekordmagasságot értek el (OECD 2010b). 2010 decemberében a Moody's minősítette eggyel lejjebb az országot, ami sokba kerül Spanyolországnak: 2011-ben 120 milliárd eurónyi államkötvény válik esedékessé (Spanien droht 2010), és az új kötvényekért nagyobb hozamot kell ígérni. A decemberben kibocsátott 2,4 milliárd eurónyi kötvény esetében a 10 éves papírok hozama 5,48 százalék, míg a 15 éven felülieké 5,99 százalék lett, ami 2-3 százalékkal magasabb a német papírok hozamánál (Spanien muss mehr 2010).

Portugália már a válság előtt sem tudta teljesíteni a maastrichti kritériumot. 2005-2008 között az államadósság a GDP 62,8 és 65,3 százalék között mozgott, ám a válság következtében 2009-re elérte a GDP 76,1 százalékát (Eurostat 2011). Súlyosbítja a helyzetet, hogy itt a lakosság még inkább eladósodott. A portugál állampapírok hozama még a spanyolnál is magasabb, és lehet, hogy a 2011. március végén kialakuló kormányválság miatt ez még emelkedni fog.

3.2.3. Foglalkoztatottság

A foglalkoztatottságot illetően a két ország között szembevetendő a különbség: Spanyolország munkanélküliségi rátája majdnem a duplája a portugálnak. Ez a mutató 2005-ben még mindkét országban mérsékelt volt, 9,2, illetve 7,7 százalék (5. ábra). Sőt, az ingatlanpiaci boomnak köszönhetően a spanyol foglalkoztatottság bővült, és a munkanélküliségi rátát sikerült 8 százalék körülire letornászni 2007-ben. Portugáliában 7,7 és 8,1 százalék között mozgott a mutató (Eurostat 2011). A spanyol lakosságot több szempontból is súlyosan érintette a válság. Egy részük a megdrágult hitelek törlesztő részleteinek visszafizetésével küszködik, jelentős a háztartások eladósodottsága, több millióan vannak jelenleg is munka nélkül. Sokak elhelyezkedését nehezíti, hogy a spanyolok között jelentős az alacsony végzettséggel rendelkezők aránya. A portugál lakosság is hasonló bajokkal küszködik, ám ott a hitelnyújtás kereteinek korlátozásával sikerült elejét venni az ingatlanpiaci buborék ilyen mértékű növekedésének – de a lakosság eladósodottsága nagyobb a spanyolokénál.

5. ábra: Munkanélküliségi ráta alakulása 2005-2010 között (%)

Forrás: Eurostat (2011) adatai alapján saját szerkesztés

Spanyolországban 2007-ben alacsony volt a munkanélküliségi ráta, de ez 2008-ra ismét két számjegyűvé duzzadt, és rohamtempóban emelkedett. A 2010-es 20 százalékkal az ország rekordot döntött: az EU legmagasabb munkanélküliségi rátájának rekordját. 2011 februárjában 4 299 000 munkanélkülit tartottak nyilván (*Gobierno de España* 2011). Az, hogy pár év alatt ilyen drasztikusan megugrott a munkanélküliek aránya, több okra is visszavezethető:

- Az építőiparban bekövetkezett változások: mint azt korábban láttuk, az ingatlanpiaci boommak köszönhetően 100-ból minden 13. foglalkoztatott az építőiparban helyezkedett el.²⁹ Ma már csak minden 10. dolgozik ebben a szektorban. 2009-ben közel 1,2 millióan váltak munkanélkülivé, ennek több mint harmada az építőipari válság következtében.
- A korábban már említett merev és ideiglenes munkaszerződések.³⁰
- A fiatalok munkanélküliségi rátája: a 16 és 24 év közötti fiatalok között még rosszabb a helyzet, 2010 végén 41,6 százalékot tett ki körükben a munkanélküliek aránya (*Gobierno de España* 2011). Luis Garrido spanyol szociológus röviden összefoglalta, hogy kik az áldozatok: „minél fiatalabb, minél alulképzettebb, annál jobban érintett a válság által” (*Peters* 2010a).

A munkanélküliség magas rátája hatással van számos egyéb mutatóra is: a kormányzatnak fizetnie kell a munkanélküli segélyeket, az adóbevételek visszaestek, emellett visszaveti a gazdasági növekedési lehetőségeket is, tehát mindenképp reformokra lesz szükség a munkaerőpiacokon. A kormány a nyugdíjkorhatár 65-ről 67 évre való felemelésétől várja a helyzet javulását (*OECD* 2010b).

Portugália esetében a munkanélküliségi ráta nem romlott ennyire, aminek egyik oka, hogy nem alakult ki ingatlanpiaci buborék. A válság hatására azért itt is nőtt a munkanélküliség: 2010-re 11 százalékos lett. Ha a negyedéves adatokat nézzük, jól látható, hogy Portugália esetében átlagosan 0,3-0,5 százalékkal nőtt a munkanélküliek aránya, viszont 2010 őszétől már nem következett be jelentősebb változás, a negyedik negyedévben 11,2 százalékon állt a ráta (*Eurostat* 2011).

²⁹ Javarészüik latin-amerikai migráns, illetve fiatal spanyol, akik az iskolát otthagya, a gyors meggazdagodás reményében ment el építkezésekre dolgozni (*Royo* 2008).

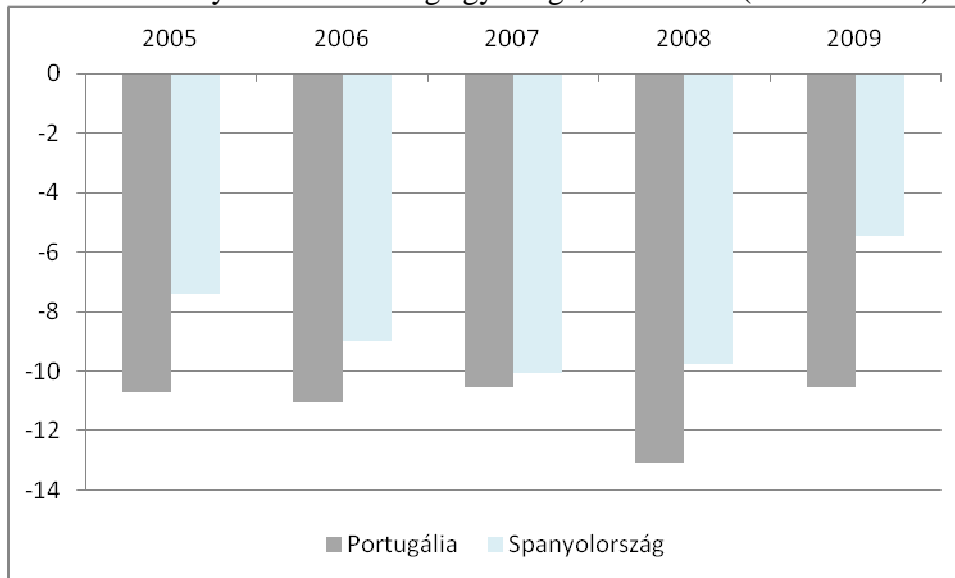
³⁰ 2011 februárjában 1.011.000 regisztrált munkanélkülinek volt valamilyen munkaszerződése, ebből 917 ezer munkanélküli ideiglenes munkaszerződéssel rendelkezett, mielőtt elbocsátották (*Gobierno de España* 2011).

3.2.4. Külgazdaság

Spanyolország folyó fizetési mérlege utoljára 1997-ben volt egyensúlyban (*Banco de España* 2011), azóta az import mindig meghaladta az exportot, így a külkereskedelmi mérleg folyamatosan hiányt mutat (6. ábra). A folyó fizetési mérleg deficitje 2007-ben a GDP 10 százalékát is elérte, 2008-ban a GDP 9,7 százalékát tette ki (*OECD* 2010b). A helyzet 2009-ben 5,5 százalékra javult, és az OECD előrejelzései 2010 és 2011-re is hasonló mértékűek.

A hiány 2009-es csökkenésében közrejátszott, hogy az építőipari válság miatt a bevándorlók hazautalása megcsappant (hiszen java részük ebben a szektorban dolgozott), ugyanakkor csökkent a turizmusból származó bevételek aránya is (ami addig ellensúlyozta a kereskedelmi mérleg deficitet). A recesszió miatt visszaesett az import is. A behozatal ugyanis két fő részből tevődött össze: egyrészt a fogyasztási javakból, amelyek kereslete a válság hatására csökkent (a háztartások a rendelkezésre álló jövedelem egy részét most inkább megtakarításokra költötték), másrészt az építkezéseken használt eszközökből és anyagokból, amelyek kereslete az ingatlanpiaci válság miatt esett vissza. Ugyanakkor az export volumenében javulást figyelhetünk meg, és többen ettől várják a gazdaság teljesítményének javulását (*OECD* 2010b).

6. ábra A folyó fizetési mérleg egyenlege, 2005-2009 (GDP %-ában)

Forrás: UNCTAD (2011) adatai alapján saját szerkesztés

Portugália folyó fizetési mérleg egyenlege sokkal kedvezőtlenebbül alakult a vizsgált időszakban. Ennek oka a kibocsátás növekedésével párosuló alacsony versenyképesség: az euróövezethez, mint fő exportpiachoz viszonyítva is kedvezőtlenül alakult a munkaerő költsége (*Blanchard* 2006). Továbbá Portugália a kivitelen teret veszített – ahogy arra már utaltunk – Kínával és Indiával szemben. A fogyasztás és a hitellehetőségek bővülése elsősorban a non-tradeable szektornak kedvezett.

3.3. Válságkezelés

A kedvezőtlen folyamatok megállítása, de legalábbis mérséklése érdekében mind a spanyol, mind a portugál kormány különféle intézkedéseket hajtott végre. Ezek többnyire bankmentő csomagok voltak, valamint megszorító intézkedések, azonban mindkét ország esetében található példát arra, hogy külső segítséget is igénybe vettek (6. táblázat). A következőkben a két ország válságkezelési folyamatát tekintjük át.

6. táblázat A két ország által kiadott válságkezelő intézkedések

Intézkedés	Spanyolország	Portugália
európai globalizációs alap kötvénykibocsátás munkaerőpiaci reform bérbefagyasztás	van 2,4 milliárd euró folyamatban közalkalm. bércsök.	van 1,25 milliárd euró foglalkoztatás támogatása közalk. bércsökkentés
adóreform/adóemelés	van, áfa emelés 16-18%-ra	VAT, 1 % pont, vagyonadó Robin Hood-adó, társasági adó
privatizáció nyugdíjkorhatár emelés lakossági megtakarítás KKV adócsökkentés	repterek (49%), lottó (30%) 65-ről 67-re nőtt (13,4%-ról 18%-ra) van	elindult - ösztönzés indult el tb-támogatás csökkentése
EU-, IMF-csomag valószínűsége	Nagy	Nagy

Forrás: saját szerkesztés

3.3.1. Spanyolország: folyamatos intézkedések

A spanyol kormány 2010-ben két megszorító csomag bevezetésével kezdte meg a válság kezelését, ezen felül van egy ún. Ley de economía sostenible avagy a fenntartható gazdaság törvénytervezet, mely a jövőre vonatkozó változtatásokat tartalmazza.

2010. május-júniusi megszorító intézkedések

A válságkezelést a spanyol kormány két területen indította el: az egyik a munkaerőpiac, a másik a költségvetés. Spanyolország 2009-ben a GDP 11 százalékát meghaladó hiányt halmozott fel, és eltökélt célja, hogy ezt 2013-ra a maastrichti 3 százalék alá csökkentse (65 milliárd eurónyi összeg). Ehhez drasztikus elvonásokra és költségcsökkentésre lesz szükség. Az első megszorító csomaggal 15 milliárd eurónyi összeget akar a kormány megtakarítani. A tét nem kicsi: Spanyolország stabilizálása (a befektetői bizalom megőrzése), illetve a közös fizetőeszköz, az euró jövőjének biztosítása.

A munkaerőpiacon a cél a 20 százalékos munkanélküliségi ráta csökkentése, a foglalkoztatottság növelése. Mivel a már korábban említett merev munkaszerződések költségessé teszik a felmondást (hatalmas végkielégítéseket kellene fizetni), a többséget átmeneti munkaszerződéssel foglalkoztatják, ami megnöveli a bizonytalanságot³¹ (Peters 2010b). Az új tervezet céljai:

- a merev felmondás korlátozás lazítása;
- az elbocsátásoknál a végkielégítések lefaragása: jelenleg akit érvényes munkaszerződése ellenére elbocsátanak, jogosult a ledolgozott évek után 45 nap/év fizetésre. A kormány ezt 20 napra kívánja redukálni.
- a munkaszerződések egyszerűsítése;
- fiatalok munkaerő-piaci integrálása.

Ezen felül az alábbi intézkedéseket tartalmazza a megszorító csomag: a közalkalmazotti bérek 5 százalékos csökkentése, bérfagyasztás és az áfa felemelése 16-ról 18 százalékra (Parlament verabschiedet 2010). A kormányzat csak kis szavazatkülönbséggel tudta

³¹ Európa szerte Spanyolországban szinte a legmagasabb a bizonytalanság foka, a munkavállalók 38%-a tart attól, hogy bármikor elveszítheti a közeljövőben az állását.

elfogadtatni a nemzetközi piac által üdvözölt csomagot (169 mellette, 198 ellene), amely pozitív hatást tett a befektetői bizalomra, viszont a lakosság körében nem aratott ekkora sikert: a közalkalmazottak heteken keresztül sztrájkoltak a megszorítások ellen (*Minder* 2010). Hasonló volt a fogadtatása a legutóbbi megszorító csomagnak is.

Mindezek ellenére a munkaerő-piaci reformok folytatódtak, hiszen a 2010. szeptemberi munkaügyi reform elsődleges célja az ideiglenes és a határozott idejű szerződések közötti különbségek csökkentése volt (*BBVA* 2011)

2010. decemberi megszorító intézkedések

2010 őszén, Írország nemzetközi megmentése után mindenki azt találgatta, hogy vajon melyik országot kell legközelebb kiségetnie az EU-nak. A legesélyesebbnek Portugáliát tartották, ám a földrajzi közelség miatt sokan féltek, hogy a baj eléri Spanyolországot is. Az viszont kétséges, hogy az a 750 milliárd eurós uniós válságkezelési alap, melyről szintén 2010 őszén döntöttek, elég lesz-e Spanyolország és mások megmentésére. A piac megnyugtatása végett Zapatero miniszterelnök 2010. december legelején újabb megszorító csomagot tett közzé, mely az alábbi pontokból áll:

- az állami repülőterek részleges privatizációja: 49 százalékos részesedés eladása,³² amelyből 9 milliárd eurónyi bevételt remélnek;
- az állami lottó 30 százalékos részesedésének eladása, mely 5 milliárd eurót hozhat a kormányzat számára, továbbá az ún. El Gordo szerencsejáték éves szinten 3 milliárd eurónyt hozhat;
- a tartós munkanélküli segélyek megvonása, melyet 2011 februárjától szüntettek meg, és 426 eurót jelentett személyenként, havonta;
- a dohány jövedéki adójának megemlése: 780 millió eurós bevétel;
- közel 40 ezer kis- és középvállalkozásnak nyújtott adócsökkentés;
- a nyugdíjkorhatár felemelése 65-ről 67 évre.

A bejelentést követően a spanyol államkötvények hozamai csökkentek, 5,7 százalékról 5 százalékra, ami jó hír, viszont messze van még a 2,8 százalékos német irányadó hozamoktól (*Spain OKs* 2010). A spanyol lakosság ismét tiltakozását fejezte ki a megszorító intézkedések ellen, a repülőtereken például napokig sztrájkoltak. A helyzet egyelőre annyiban megnyugtató, hogy 2010-ben Spanyolország el tudta kerülni a hitelfelvételt az IMF-től vagy EU-tól.

A bankszektor stabilizálása

A bankok stabilizálására hívták életre a FROB-alapot (Fund for the Orderly Restructuring of Banks, alap a bankok alapos átszervezésére) 2009 júniusában 9 milliárdos tőkével, amelynek 75 százalékát a kormányzat adta, a fennmaradó részt pedig a biztosítótársaságok, takaré- és egyéb bankok. Ez az alap akár 90 milliárdnyi kötvényt is kibocsáthat, állami garanciával. A FROB támogatja az alacsony fizetőképességű bankok átszervezését vagy más bankokkal történő fúzióját, amennyiben a másik bank életképesnek bizonyul, és a bankok be tudnak nyújtani egy üzleti tervet a közös működésről, amely hozzájárul pénzügyi stabilitásuk megteremtéséhez (*OECD* 2010b).

Mindezek mellett Spanyolország részesülhet az európai globalizációs alap forrásaiból. Az Európai Parlament szakbizottsági jóváhagyása alapján 2,7 millió euró összegű támogatásból 1429, korábban az autógyártásban dolgozó munkavállaló elhelyezkedését segítenék (*Négy ország számíthat* 2010).

³² Például a madridi Barajas, illetve a barcelonai El Prat repülőtér

2011. augusztusi megszorító csomag

2011 nyarán Zapatero kormánya újabb 5 milliárd eurós megszorítási csomagot jelentett be (Evans 2011). Az intézkedések két fő terület most a nagyvállalatok nagyobb közteherviselése és a gyógyszeripar. Az utóbbi lényege, hogy lefaragnának a gyógyszer-támogatásokból és a szabadalom alatt már nem álló gyógyszerek eladását támogatnák, a házi orvosoknak pedig a jövőben nem gyógyszert, hanem hatóanyagot kellene felírniuk. A csomag másik fele (2,5 milliárd euró) az évi 20 millió eurós forgalmat meghaladó vállalatokat terhelné: 2013-ig az adójuk egy részét idő előtt be kellene fizetniük. Ezzel szemben az ingatlanvásárlást terhelő adót 8-ról 4 százalékra csökkentik, remélve, hogy ez segít a közel egymillió eladatlan ingatlan értékesítésében.³³

Mindezek mellett több reformtervezetet is elfogadott a spanyol kormány, amelyek a válság kezelése mellett sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznek a strukturális problémák kiigazítására, elsősorban a munkaerő-piac szabályozására koncentrálva. Ezek közül az alábbiakat érdemes kiemelni:

- A Fenntartható Gazdaság Törvénye, amelyet 2011. február 15-én fogadta el a spanyol parlament. A 2020-ig előre tekintő tervezet célja a fenntartható és kiegyensúlyozott növekedés alapjainak a megteremtése a termelékenység és a technológiai hatékonyság javításával, valamint a humán és fizikai tőke fejlesztésével. Az intézkedések közé tartozik az adminisztratív költségek csökkentése, a kutatás-fejlesztés forrásainak bővítése, középiskolában maradó arányának bővítése (Kessler-Cuerpo 2011).
- 10/2011-es királyi rendelet a fiatalok magas munkanélküliségi rátájának csökkentése érdekében (BBVA 2011).

Zapatero kormánya nem tudott megbirkózni a recesszióhoz közeli állapotban vergődő ország problémáival, s kudarcának beismeréséül 2011. szeptember 26-án feloszlatta a parlamentet. Az előrehozott választásokat 2011. november 20-án tartottak (Zapatero löst 2011). A spanyol Néppárt (PP) győzelme fölényes volt. A választási kampányban nem ismertette azonban részletesen, miként próbálna úrrá lenni a kialakult gazdasági helyzeten, mindössze annyi derült ki, hogy nagy a valószínűsége az adócsökkentésnek és magántőke bevonásának. Kérdés, hogy ezen mit ért a Néppárt, hiszen egy évvel korábban még ellenezte a szocialista kormány privatizációs terveit (PP unveils platform 2011). Mindeközben 2011 októberében újabb munkanélküliségi rekord dőlt meg: a Spanyol Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint már 21,5 százalékos a ráta, ez közel ötmillió embert érint, ami a fejlett világ országai körében kimagasló érték (Gobierno de España 2011). A hazai össztermék növekedése a legutóbbi jelentések szerint 2011-ben sem éri el az egy százalékot.

3.3.2. Portugália válságintézkedései

Portugália viszonylag hamar, már 2007 nyarától elkezdte a hitelezés feltételeit szigorítani, ezzel is akadályozva az ingatlanpiaci boom kialakulását (OECD 2008, 2009). A globális gazdasági válság miatt a gazdasági növekedés itt is lelassult, majd csökkent. Ennek kezelésére a kormány döntött az ún. Robin Hood adó bevezetéséről - ez az olajvállalatokra kivetett 25 százalékos adó - annak érdekében, hogy a szociális kiadásokat finanszírozzák (Hettyey 2010, Royo 2010), majd kénytelen volt egyéb intézkedéseket is hozni. Az első jelentősebb beavatkozásnak a 2008 utolsó negyedében bevezetett változások tekinthetők (OECD 2010a):

- állami garancia a portugál bankok adósságának kezelésére (20.000 millió euró értékig);
- forrás a bankok újratőkésítésére (4.000 millió euróig);

³³ Például egy 200.000 eurós ingatlan esetében ez közel 8000 eurós megtakarítást jelentene.

- a bankbetétek állami garanciájának növelése négy lépcsőben (25.000-100.000 euró között betétesként és intézményenként).

Ezeket az eszközöket azonban alig használták. 2009 áprilisa óta egyetlen állami garanciára sem tartottak igényt, továbbá a magán intézmények nem vették igénybe az újratőkésítés adta lehetőségeket, kivéve az állami tulajdonú CGD pénzügyi cég 1.000 millió eurós kisegítését (OECD 2010a). Az alacsony banki igény az OECD azzal magyarázza, hogy Portugáliában nem alakult ki a spanyol vagy ír esethez hasonló ingatlanpiaci buborék (OECD 2010a).

2009 januárjában a portugál kormány az alábbi csomagot fogadta el a *növekvő munkanélküliség kezelésére* (OECD 2010a):

- a nem bérjellegű munkaköltségek csökkentése
 - munkáltató társadalombiztosítási hozzájárulásának mérséklése a mikro- és kisvállalkozások, valamint idősebb foglalkoztatottak esetében;
 - a munkáltató tb-hozzájárulásának csökkentése új munkaerő-kölcsönzés esetében (határozott idejű szerződések kötése tartós munkanélküliekkel, fiatalokkal vagy idősebb munkavállalókkal);
- a rövidtávú munkalehetőségek kiterjesztése az autóipari, textil, ruházat, turizmus, kereskedelmi és bútorgyártási szektorban;
- a munkakeresésben szerepet játszó adminisztráció/asszisztencia erősítése, kibővítése;
- a munkájukat elvesztőknek jövedelemtámogatás: a munkanélküliségi segély folyósításának meghosszabbítása hat hónappal, valamint az erre való jogosultság megszerzésének csökkentése 450-ről 365 napra csökkentették (ezeket az eszközöket 2010 májusában visszavonták).

Portugáliában a fiskális ösztönző csomag elérte a GDP 6,8 százalékát a 2008-2009 időszakban (Cameron 2010), amelynek következtében a GDP-arányos deficit 6 százalék fölé emelkedett. 2010 májusától további megszorítások voltak, és a *fiskális konszolidáció* jegyében az alábbi – a bevételeket és a kiadásokat is érintő - lépésekre szánta el magát a portugál kormány (OECD 2010a):

- a bérek erős korlátozása (a béren kívüli juttatások csökkentése), a közalkalmazottak béreinek befagyasztása;
- az egészségügyi kiadások felügyelete;
- a közalkalmazottak egészségügyi rendszerének gyorsabb közelítése az általános állami társadalombiztosítási rendszerhez;
- az állami tulajdonú vállalatok támogatásának csökkentése;
- a privatizáció bevételeiből a kormányzati adósság kamatainak csökkentése
- nagy sebességű vasútvonalak építési projektjeinek elhalasztása két évvel;
- más tőkekiadások csökkentése (például új utak építésében az állam nem vállal koncessziót);
- az adókedvezmények csökkentése, a munka adóztatása helyett a hangsúly áthelyezése a fogyasztás és az ingatlan (vagyon) adóztatására;
- a hozzáadott érték adó (ÁFA) emelése egy százalékponttal;
- kiegészítő társasági adó a kétfélmillió eurót meghaladó adóköteles profitra.

Az *OECD tanulmányok* kiemelik, hogy Portugália talpra állása elsősorban külső partnereitől függ, hiszen az export növekedése megfelelő ösztönző hatással bír az ország gazdaságára. A kivitel azért is elsődleges, mert a belső fogyasztást a szigorú hitelezési feltételek miatt nem tudják ösztönözni, és a beruházási szint is alacsony (OECD 2009).

A fiskális fenntarthatóság érdekében elindított konszolidációs stratégia célja, hogy a 2009-ben 9,3 százalékos költségvetési hányt 2012-ben 3 százalékra, 2013-ban pedig 2 százalékra csökkentsék. Ennek alapja a kiadások megnyirbálása: a közfogyasztás korlátozása, a szociális juttatások, állami beruházások jelentős mértékű visszaszorítása. Emellett adózási változásokra is szükség van: az áfa, a társasági és a személyi jövedelemadó további emelése várható (OECD 2010a).

Spanyolországhoz hasonlóan az Európai Parlament szakbizottsági jóváhagyásával Portugália 2,4 millió euró támogatásra számíthat az európai globalizációs alap forrásaiból, amelyet közel 850 olyan munkavállaló segítségre használhatnak fel, akik a közvetlenül a válság miatt lettek munkanélküliek (Négy ország számíthat 2010).

Portugália 2011. január közepén kötvénykibocsátással próbálta kezelni a rossz gazdasági helyzetet: 1,25 milliárd euró értékben adott el négy és tízéves lejáratú állampapírokat (többségében külföldieknek). A költségvetés finanszírozása érdekében ebben az évben még nagyjából 19 milliárd euró értékű állampapírnak kell vásárlót találnia (Martin 2011). Portugáliával kapcsolatban is elindult a találgatás, hogy szüksége lesz-e az EU vagy az IMF pénzügyi támogatására – mint Írországnak és Görögországnak az eurózóna országai közül, vagy Magyarországnak azon kívül. Bár 2011 elején a hivatalos nyilatkozatok még tagadták az ország rászorultságát – a kötvénykibocsátás sikerére és a fiskális konszolidáció elindulására hivatkozva –, a lemondásra kényszerülő Sócrates-kormány utóda Pedro Passos Coelho vezetésével áprilisban az Európai Unióhoz fordult pénzügyi támogatásért (Lourtie 2011). Az ország az EU-tól és az IMF-től 78 milliárd eurós mentőcsomagot kapott, amelynek fejében ígéretet tett a költségvetési hiány és a közszféra béreinek csökkentésére, valamint az általános forgalmi adó emelésére (DBG 2011).

A portugál válságkezelést, illetve a Portugál gazdaság rossz állapotát jellemzi az, hogy a hitelminősítők többször is leértékelték Portugália szuverén adósság-besorolását (7. táblázat), aminek következtében a hitelfelvétel egyre drágábbá vált.

7. táblázat A Moody's portugáliai minősítésének változása

Dátum	Minősítés változása
2010. 07. 03.	Aa2-ről A1-re
2011. 03. 15.	A1-ről A3-ra
2011. 04. 05.	A3-ról Baa1-re
2011. 07. 05.	Baa1-ről Ba2-re
2012. 02. 14.	Ba3-ra

Megjegyzés: a 2012-es adat <http://www.origo.hu/gazdasag/20120214-kilenc-eus-tagallam-adososztalyzat-rontotta-le-a-moodys.html> alapján

Forrás: Pacheco (2011, 6. o.) alapján saját szerkesztés

Mostanában már Portugáliát emlegetik a következő dominónak, amely Görögország után bedől, és újabb mentőcsomagra lesz szüksége.

4. Összefoglalás

Tanulmányunk célja annak elemzése volt, hogy *milyen tényezők vezettek Portugália és Spanyolország jelentős mértékű visszaeséséhez, valamint annak bemutatása, hogy milyen eszközöket használnak a válság hatásainak mérséklésére, megoldására.* Az elemzés alapján láthattuk, hogy a két ország között van némi hasonlóság, mégis eltérő utat jártak be az EU-csatlakozásuk óta.

Mindkét országra jellemző az, hogy az európai integráció a kezdeti időszakban számos előnnyel járt számukra. Az 1990-es évek közepén kiemelkedő gazdasági növekedést produkáltak, és a Gazdasági és Monetáris Unió tagsága szigorú monetáris politikát igényelt. A

GMU-ra való felkészülés érdekében Portugália és Spanyolország is megfelelő intézkedéseket hajtott végre, melynek következtében a konvergencia-kritériumoknak megfeleltek, és az eurót már induláskor bevezethették.

A GMU-tagság azonban komoly veszélyt is jelentett: az alacsony kamatlábak, valamint a pénzügyi liberalizáció következtében a belső fogyasztás megélnkült, amit elsősorban hitelből finanszíroztak. Ez mindkét országban az ingatlanpiac felé fordította a figyelmet, és a megélnkülő kereslet következtében az építőipar fejlődött ugyan, azonban ingatlanpiaci buborék alakult ki, ami Spanyolországban jelentett komolyabb problémát. Portugáliában a megnövekedett belső fogyasztás miatt a külső adósság növekedett.

Bár Spanyolországban a fiskális fegyelem megvalósult, és Portugália az alacsony kamatlábakat kihasználta populista intézkedések finanszírozására, mégis Spanyolország bukott nagyobbat a globális pénzügyi válság kirobbanásakor. Ennek valószínűsíthető oka az, hogy Portugáliában már hamarabb nekiláttak a hitelezési feltételek szigorításának, az ingatlanpiac túlfűtöttségének kezeléséhez. Ennek a lépésnek a hatása a makrogazdasági mutatókban is megfigyelhető, hiszen Portugáliában az építőipar szűkítése/szűkülése már 2007 körül elkezdődött. Spanyolország költségvetési bevétele, a foglalkoztatottsága, gazdasági növekedése viszont sokkal inkább függött az építőipartól a 2000-es évek elején. Így amikor az ingatlanpiac összeomlása az egész ágazatot magával rántotta, az ország mély válságba került. Összességében azt lehet mondani, hogy *Spanyolország nagy bukását az ingatlanpiac okozta, míg Portugália a visszaesését a gyenge fiskális fegyelemnek köszönheti.*

A válságkezelést illetően a két ország ismét hasonló cipőben jár. Mind Portugália, mind Spanyolország különféle megszorító intézkedéseket vezetett be az IMF vagy EU-s kiegészítő források elkerülése, valamint a gazdaság stabilizálása érdekében. A legfontosabb különbség az EU szempontjából a két ország mérete. Míg ugyanis Portugáliának tudnának segítséget nyújtani, a spanyol gazdaság jóval nagyobb, így ez sokkal jelentősebb terhet róna a hitelezőkre és az egész eurózónára. Érdekes jelenség, hogy *Kína mindkét országban hivatalosan is bejelentette, hogy „megmentőként” részt venne a stabilizálásában*, vagyis egyre nagyobb szerepet vállalna adósságuk finanszírozásában.³⁴ A két ország megmentése az eurózóna és az euró fenntartása érdekében különösen fontos - Portugália már kapott is pénzügyi támogatást az EU-tól. A két államot azonban még mindig a kockázatos országok között tartják számon az Európai Unióban, egyben az eurózónában.

Irodalomjegyzék

- Banco de Espana 2011: *Quarterly Report On The Spanish Economy*. Interneten: www.bde.es/informes/be/boleco/coye.pdf (Letöltve: 2011. március 6.)
- BBVA 2011: *Spain Economic Outlook*. Fourth Quarter 2011. Interneten: www.bbvaeseconomicoutlook.com/KETD/fbin/mult/1111_Spaineconomicoutlook_tcm348-275967.pdf?ts=15122011 (Letöltve: 2011. december 21.)
- Blanchard, O. 2006: Adjustment with the Euro: The difficult case of Portugal. *Working Paper*, 06-04, Massachusetts Institute of Technology, Department of Economics.
- Cameron, D. R. 2010: European response to economic crisis. *Paper for the Annual Meeting of the American Political Science Association*, Washington.
- DBG 2011: *Bank of Portugal: Crisis aggravation makes adjustment harder*. Interneten: <https://mninews.deutsche-boerse.com/content/bank-portugal-crisis-aggravation-makes-adjustment-harder> (Letöltve: 2012. február 19.)

³⁴ Lásd például Spiegel (2011).

- European Commission Economic and Financial Affairs 2011: *Interim forecast February 2011*. 6-7. o. Interneten:
http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/2011-03-01-interim_forecast_en.htm (Letöltve: 2011. március 3.)
- Eurostat 2008: *News release - euroindicators*. 1-6. o. Interneten:
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/08/117&type=HTML>
(Letöltve: 2010. október 21.)
- Eurostat 2011: *Statistics*. Interneten:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (Letöltve: 2011. január 3.)
- Evans, C. 2011: Spain unveils austerity measures, cuts sales tax. *Reuters*, 2011. augusztus 19. Interneten:
<http://www.reuters.com/article/2011/08/19/spain-economy-idUSLDE7710GK20110819> (Letöltve: 2011. december 11.)
- Gobierno de Espana 2011: *Boletín Semanal de Coyuntura Económica*. Interneten:
http://serviciosweb.meh.es/apps/dgpe/TEXTOS/IndicadoresSemanales/is_040311.pdf
(Letöltve: 2011. március 7.)
- Hettyey A. 2010: Válságadók Európában. *Kitekintő*. Interneten:
http://kitekinto.hu/europa/2010/10/19/valsagadok_europaban/ (Letöltve: 2011. március 21.)
- IMF 2011a: *World Economic Outlook Database*. Interneten:
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx> (Letöltve: 2011. március 21.)
- IMF 2011b: Spain: Selected Issues. *IMF Country Report No. 11/216*
- Kessler, A. – Cuerpo, C. 2011: Macroeconomic impact of the Sustainable Economy Law Documentos de Trabajo 2011/3
- La crisis deja... 2008: La crisis deja 650.000 pisos sin vender. *El País*, 2008. május 4. Interneten:
http://www.elpais.com/articulo/economia/crisis/deja/650000/pisos/vender/elpepico/20080504elpepico_1/Tes (Letöltve: 2011. március 10.)
- Lopes, J. de Silva 2003: The role of state in the labour market: its impact on employment and wages in Portugal as compared with Spain. In Royo, S. – Manuel, P. C. (eds.): *Spain and Portugal in the European Union*. Frank Cass, London, Portland, 269-286. o.
- Lourtie, P. 2011: *Understanding Portugal in the context of the Euro crisis*. Interneten:
<http://www.iie.com/publications/papers/lourtie20110913.pdf> (Letöltve: 2012. február 19.)
- Macedo, J. B. de 2005: Portugal's European integration: the good student with a bad fiscal constitution. In Royo, S. – Manuel, P. C. (eds.): *Spain and Portugal in the European Union*. Frank Cass, London, Portland, 169-194. o.
- Martin J. P. 2011: A piac már bezárta a portugál mentőcsomagot? *Bruxinfo*, 2011. január 13.
- Minder, R. 2010: Spain hit by Strike Over Austerity Measures. *The New York Times*, 2010. június 8. Interneten:
http://www.nytimes.com/2010/06/09/world/europe/09iht-spain.html?_r=1 (Letöltve: 2011. március 14.)
- Négy ország számíthat... 2010: Négy ország számíthat a globalizációs alap forrásaira. *Bruxinfo*, 2010. október 5.
- OECD 2008: Portugal. *Economic Outlook*, 84, Organization for Economic Cooperation and Development.
- OECD 2009: Portugal. *Economic Outlook*, 85, Organization for Economic Cooperation and Development.
- OECD 2010a: *Economic Surveys: Portugal 2010*. OECD, Paris.
- OECD 2010b: *Economic Surveys: Spain 2010*. OECD, Paris.

- Pacheco, L. 2011: Moody's credit ratings and the stock market performance of Portuguese rated firms. *Working Paper*, 22, Universidade Portucalense, Orto.
- Parlament verabschiedet... 2010: Parlament verabschiedet Sparpaket mit hauchdünner Mehrheit. *Spiegel*, 2010. május 27. Interneten: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,697159,00.html> (Letöltve: 2010. december 10.)
- Peters, K. 2010a: Schluss mit Fiesta, Pleitekandidat Spanien. *Spiegel*, 2010. április 30. Interneten: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/0,1518,692076,00.html> (Letöltve: 2010. december 10.)
- Peters, K. 2010b: Zapatero drückt Job-reform durchs Parlament. *Spiegel*, 2010. június 22. Interneten: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,702084,00.html> (Letöltve: 2010. december 10.)
- PP unveils platform... 2011: PP unveils platform of lower taxes and no formulas. *El País*, 2011. november 1. Interneten: http://www.elpais.com/articulo/english/PP/unveils/platform/of/lower/taxes/and/formulas/elpepeng/20111101elpeng_10/Ten (Letöltve: 2011. november 3.)
- Royo, S 2008: *Varieties of Capitalism in Spain – Remaking the Spanish Economy for the New Century*. Palgrave Macmillan, New York
- Royo, S. – Manuel, P. C. 2005: Some lessons from the fifteenth anniversary of the accession of Portugal and Spain to the European Union. In Royo, S. – Manuel, P. C. (eds.): *Spain and Portugal in the European Union*. Frank Cass, London, Portland, 1-30. o.
- Royo, S. 2010: Portugal and Spain in the EU: paths of economic divergence (2000-2007). *Análise Social*, 195, 209-254. o.
- Spain OKs... 2010: Spain OKs new austerity measures to calm the markets. *Bloomberg BusinessWeek* Interneten: <http://www.businessweek.com/ap/financialnews/D9JSEUK80.htm> (Letöltve: 2010. december 10.)
- Spanien droht... 2010: Spanien droht neue Rating-Abstufung. *Spiegel*, 2010. december 15. Interneten: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/0,1518,734717,00.html> (Letöltve: 2010. március 16.)
- Spanien muss mehr... 2010: Spanien muss mehr Zinsen zahlen. *Spiegel*, 2010. december 16. Interneten: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/0,1518,735057,00.html> (Letöltve: 2010. március 16.)
- Stokes, B. 2010: Spain and Portugal: the next crisis. *National Journal*, 5/8/2010, 27. o.
- Suarez, J 2010: The Spanish Crisis: Background and policy challenges. *CEMFI Working Paper No. 1005*
- UNCTAD 2011: *UNCTADStat*. Interneten: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx> (Letöltve: 2011. január 10.)
- Wharton University of Pennsylvania 2010a: *Spain in 2010: Will Unemployment Prolong the Economic Crisis?* Interneten: <http://www.wharton.universia.net/index.cfm?fa=viewArticle&id=1830&language=english> (Letöltve: 2010. november 10.)
- Wharton University of Pennsylvania 2010b: *Public Debt Downgrades Shake up Spain and the Euro Zone*. Interneten: <http://www.wharton.universia.net/index.cfm?fa=viewArticle&id=1663&language=english> (Letöltve: 2010. november 10.)
- Zapatero löst ... 2011: Zapatero löst spanisches Parlament auf. *Spiegel*, 2010. szeptember 26. Interneten: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,788479,00.html> (Letöltve: 2011. november 3.)